

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-3.4>

І. В. Гусейнов, доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ» (НА ПРИКЛАДІ ФІНАНСОВОГО ПРАВА)

Наукова стаття присвячена дослідженню та комплексному аналізу особливостей еволюції становлення етимологічного змісту становлення поняття «механізм реалізації правових норм» на прикладі фінансового права.

З урахуванням доктринального дослідження констатовано, що складність визначення сутності поняття «механізм реалізації фінансово-правових норм» пов'язано із тим, що на загальнонауковому рівні відсутній єдиний підхід чи усталений постулат відносно однакового розуміння більш загальної категорії та поняття – «механізму» у контексті реалізації правових норм, що безумовно, негативно впливає на процес становлення та однакового розуміння проблематики пов'язаної із предметом даного дослідження. Натомість, вживання того чи іншого терміну повинно бути виправданим та актуальним, оскільки наявність численних термінологічних конструкцій та дефініцій, які не мають жодного теоретико-прикладного значення лише пригальмовують процес розвитку науки та постають передумовою для правових колізій.

Акцентовано увагу на тому, що окремі науковці відстоюючи концепції та підходи відносно регулятивної ролі правозастосування тих чи інших правових норм, доводять, що такий механізм не може належним чином функціонувати лише шляхом використання нормотворчої діяльності за результатами якої створюються нормативно-правові акти, якими, фактично, і обмежується регулятивний вплив. Натомість, загальноприйнятою в науці фінансового права є та обставина, що активний розвиток та трансформація розуміння сутності та природи економічної та фінансової діяльності, переосмислення вектору державно-управлінського розвитку за наслідками впровадження державно-суспільних реформ здійснюються настільки активно, що наука фінансового права не може відповідати на всі проблеми, які виникають у процесу правозастосування незалежно від сутності факторів та детермінантів.

В той же час впливає, що проблематика пов'язана із теоретико-прикладним втіленням правових норм фінансово-управлінського характеру є ключовим спектром всієї сукупності наукових досліджень у науці, адже як впливає із сутнісного значення механізму реалізації фінансово-правових його сутність носить двосторонній зміст, де ключову роль відіграє процес аналізу існуючих та формування якісно-нових моделей та елементів як у державно-управлінських відносинах, так і у сфері фінансів, а в окремих випадках і у приватно-публічних взаємовідносинах.

Ключові слова: фінансово-правові норми, механізм реалізації фінансових норм, елементи механізму реалізації норм права, фінансово-правова політика, правореалізаційні механізми.

I. V. Huseynov. Etymological content of the definition of the concept "mechanism of implementation of legal norms" (on the example of financial law)

The scientific article is devoted to the research and comprehensive analysis of the peculiarities of the evolution of the etymological meaning of the concept of "mechanism of implementation of legal norms" on the example of financial law.

Taking into account the doctrinal research, it was established that the difficulty of defining the essence of the concept of "mechanism for the implementation of financial and legal norms" is due to the fact that at the general scientific level there is no unified approach or established postulate regarding the same understanding of a more general category and the concept of "mechanism" in the context of implementation legal norms, which definitely has a negative impact on the process of formation and common understanding of the issues related to the subject of this study. Instead, the use of one or another term should be justified and relevant, since the presence of numerous terminological constructions and definitions that do not have any theoretical-applied significance only slow down the process of scientific development and become a prerequisite for legal conflicts.

Emphasis is placed on the fact that certain scientists, defending concepts and approaches regarding the regulatory role of law enforcement of certain legal norms, prove that such a mechanism cannot function properly only through the use of rule-making activities, as a result of which regulatory and legal acts are created, which, in fact, and regulatory influence is limited. Instead, it is generally accepted in the science of financial law that the active development and transformation of the understanding of the essence and nature of economic and financial activity, the rethinking of the vector of state-management development as a result of the implementation of state-societal reforms are carried out so actively that the science of financial law cannot respond to all problems that arise in the process of law enforcement, regardless of the essence of factors and determinants.

At the same time, it follows that the issues related to the theoretical and applied implementation of legal norms of a financial and managerial nature are a key spectrum of the entire set of scientific research in science, because as follows from the essential meaning of the mechanism of implementation of financial and legal, its essence has a two-sided meaning, where a key role is played by the process of analyzing existing and forming qualitatively new models and elements both in state-management relations and in the field of finance, and in some cases also in private-public relations.

© І. В. Гусейнов, 2022

Key words: financial and legal norms, the mechanism of implementing financial norms, elements of the mechanism of implementing legal norms, financial and legal policy, legal enforcement mechanisms.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державно-суспільного розвитку наша держава знаходиться на шляху твердого наміру остаточно завершити побудову системи з ринковою економікою. Необхідною умовою розвитку ринка є подальший розвиток товарообігу та товарно-грошових відносин. Все це може бути успішно здійснено тільки за умови розвиненої фінансової системи держави. Дана система може якісно функціонувати і розвиватися лише за умови належного правового забезпечення усієї фінансової діяльності держави, перш за все нормами фінансового права.

Сприяння стабільному соціально-економічному буттю держави, здолання наслідків глобальної фінансової кризи, поглиблення демократичних процесів політичної системи суспільства вимагає підвищення авторитету та ролі фінансово-правового законодавства, його неухильного дотримання та виконання усіма суб'єктами відносин в сфері державних фінансів. Дані умови передбачають пред'явлення підвищених вимог до фінансової дисципліни, чіткої реалізації норм фінансового права. Аналіз фінансового законодавства дозволяє виявити значну кількість норм, які регламентують особливий порядок прийняття фінансових нормативно-правових актів, що закріплюють порядок наповнення, розподілу і використання публічних грошових фондів, різні форми реалізації прав і обов'язків публічних і приватних суб'єктів, а також, норм, які регулюють порядок притягнення до відповідальності у випадку порушення фінансового законодавства. А отже, цілком очевидно, що переважна їх більшість потребує переосмислення та удосконалення, адже саме за допомогою представлених аспектів постає можливість у підвищенні результативності та значення фінансово-правових норм, визначення оптимальних шляхів до ефективності механізму, а також його ролі та значення.

Стан дослідження. Проблеми, що є важливими як у теоретичному, так і в практичному аспектах для осмислення предмету дослідження розглядалися у працях як сучасних українських та зарубіжних фахівців, так і науковців, зокрема такими як К. В. Андрієвський, Д. В. Вінницький, Л. К. Воронова, С. В. Запольський, О. М. Козирін, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська, С. О. Ніщімна, П. С. Пацурківський, Н. Ю. Пришва, М. Б. Разгільдієва, Ю. А. Ровінський, Г. В. Россіхіна, Л. А. Савченко, Н. А. Саттарова, Е. Д. Соколова, Н. І. Хімичева, О. І. Худяков, С. Д. Ципкін, А. О. Якушев та ін. В той же час, не дивлячись на сталий науковий інтерес до вказаної проблематики, опрацювання та виокремлення особливостей етимологічного змісту становлення поняття «механізм реалізації правових норм» на прикладі фінансового права належить до малодосліджених тем.

Внаслідок чого, **метою** даної статі є дослідження та комплексний аналіз особливостей еволюції становлення етимологічного змісту становлення поняття «механізм реалізації правових норм» на прикладі фінансового права.

Виклад основного матеріалу. В соціальному світі для усіх цілісних систем є характерною внутрішня і зовнішня упорядкованість, без якої неможливе їх стабільне існування. Необхідними умовами розвитку і функціонування людського суспільства є чіткість і упорядкованість суспільних відносин. Останні є результатом нормативного впливу на поведінку людей, який зводиться до створення і реалізації спеціальних правил поведінки в людському суспільстві, а саме: соціальних норм. На сучасному етапі нормативне регулювання суспільних відносин здійснюється досить обширним набором соціальних норм, які можуть бути об'єднані в окремі групи. Виходячи з цієї логіки групуються моральні, корпоративні, релігійні, правові норми, а також норми, які складають зміст традицій і звичаїв. Кожна з груп соціальних норм має свій предмет регулювання, який визначається його специфікою [1, с. 22].

Загальновідомо, що важливішу роль в системі соціальних регуляторів відіграє, саме, право як система загальнообов'язкових правил та моделей поведінки учасників суспільства та держави, які є формально-закріпленими на державному рівні, а їх виконання забезпечується примусовою силою держави. В той же час, не можна оминати й той факт, що державний вплив на ті чи інші сфери суспільного життя та суспільні відносини, що здійснюється за прямого та опосередкованого використання правових норм і інших юридичних засобів, визначається в загальній теорії права дефініцією «правове регулювання».

Варто зауважити, що питання реалізації правових норм стали активно розроблятися юридичною наукою в 60-ті роки минулого століття. Цей процес продовжувався і в подальшій період. Така увага до даної проблеми пов'язана з особливим значенням, яке має для суспільства реалізація норм права. В той же час, окремі науковці відстоюючи концепції та підходи відносно регулятивної ролі правозастосування тих чи інших правових норм, доводять, що такий механізм не може належним чином функціонувати лише шляхом використання нормотворчої діяльності за результатами якої створюються нормативно-правові акти, якими, фактично, і обмежується регулятивний вплив. Натомість, загальноприйнятою в науці фінансового права є та обставина, що активний розвиток та трансформація розуміння сутності та природи економічної та фінансової діяльності, переосмислення вектору державно-управлінського розвитку за наслідками впровадження державно-суспільних реформ здійснюються настільки активно, що наука фінансового права не може відповідати на всі проблеми, які виникають у процесу правозастосування незалежно від сутності факторів та детермінантів.

В умовах сьогодення інтерес вчених до механізму здійснення фінансово-правових норм можна пояснити кількома чинниками. Таким чином, в деяких працях як фундаментальне поняття розуміється «механізм фінансово-правового регулювання», а в інших – передбачається, що більш доречніше говорити про «систему фінансово-правового регулювання» [1, с. 23]. Відтак, окремі вчені акцентують свою увагу на тому, що між державним управлінням в частині його реалізації, а також прямого та опосередкованого застосування певних структурних елементів фінансових механізмів існує якісно-однорідний зв'язок, який впливає на сутність та визначення таких інститутів фінансового права, як питання бюджету, податків тощо [2, с. 201]. Натомість, за даних умов, беззаперечним постає той факт, що на науковому, тобто семантичному рівні наявність єдиного та усталеного підходу до визначення поняття фінансового правового регулювання є неможливим [3, с. 5; 4, с. 125]. Відтак, зауважимо, що одні дослідники вказують, що це прямий та опосередкований вплив, здійснюваний широким інструментарієм державного примусу, інші – лише той вплив, що стосується окремої сфери фінансових відносин [5, с. 44]. Натомість, єдиною концепцією, яка об'єднує будь-яке твердження чи підхід, є чітке уявлення про наявність у таких відносинах заходів державного примусу.

Варто відзначити, що розгляд будь-якої системи дає як вихідну точку опис внутрішнього сполучення елементів, структури чи певного механізму їх взаємозв'язку. Загальновідомо, як механізм правового регулювання дослідники підкреслюють сукупність правових засобів, які беруться в єдності, і завдяки яким забезпечується ефективна правова дія на суспільні відносини. З точки зору авторів, механізм правового регулювання забезпечує настільки чітко філософський погляд на правові явища, що дозволяє провести спеціальний правовий аналіз філософського рівня у загальній теорії права. Ця категорія служить базовою категорією, представляючи найбільш узагальненим і системним чином логіку правового впливу у суспільних відносинах [6, с. 82]. В цьому випадку ні одна з категорій «механізм» чи «система» не є повністю взаємовиключними. Ось чому аналіз процесу реалізації фінансово-правових норм з точки зору конкретного механізму такого впровадження пов'язаний з акцентами на взаємну узгодженість, конвергенції різних думок з важливіших питань ролі та місця фінансового права в сучасному українському суспільстві.

В той же час випливає, що проблематика пов'язана із теоретико-прикладним втіленням правових норм фінансово-управлінського характеру є ключовим спектром всієї сукупності наукових досліджень у науці, адже як впливає із сутнісного значення механізму реалізації фінансово-правових його сутність носить двосторонній зміст, де ключову роль відіграє процес аналізу існуючих та формування якісно-нових моделей та елементів як у державно-управлінських відносинах, так і у сфері фінансів, а в окремих випадках і у приватно-публічних взаємовідносинах.

Вдало зазначають окремі вчені, що відносини та суспільні зв'язки, що постають між приватними та публічними суб'єктами під час фінансової діяльності державних та муніципальних установ, є багатограними, всеосяжними й за своїм соціальним, політичним та правовим характером спочатку суперечливими. У той же час фінансові відносини надзвичайно важливі для життя всієї держави, власне тому фінансово-правова наука повинна вивчатись різними способами [7, с. 88]. Первинно фінансова діяльність держави була фіскальною (податково-бюджетною). І взагалі, це вказує на характер фінансово-економічних відносин як відносин, які є посередньою ланкою для одностороннього руху вартості у її грошовій формі, що не пов'язане з зустрічним рухом вартості у вигляді товару, що властиво для товарно-грошових. Немає юридичної потреби домовлятися з тим, хто гроші віднімає, з тим, у кого вони беруться, про те, скільки грошей буде відібрано силою, але це просто безглуздо. Крім того, якщо говорити про державу, іншими словами, про такий суб'єкт, юридична можливість якого вилучати гроші насильно практично обмежена тільки здоровим глуздом та інстинктом самозбереження, яким володіє ця держава. З цих сторін абсолютно чітка структура, відповідно до якої фінансове право, будучи галуззю публічного права, застосовує однібічно-владний метод правового регулювання, а відносини за договором підпадають під сферу цивільного права як різновиду приватного права. Фінансово-правові норми потребують від учасників фінансових відносин здійснити відповідні дії, які встановлюють їх обов'язки у сфері цих відносин. Більшість фінансово-правових норм мають такий характер. Це проявляється головний та імперативний метод фінансово-правового регулювання – метод владних приписів [8, с. 330].

А отже, цілком очевидно, що такий процес повинен включати окремі процедури, які прямо та опосередковано за допомогою імперативного інструментарію визначають найбільш принципово-необхідні державницькі напрямки розвитку та потреби. Відтак, інститут податків утворений не лише примусово вилучати частину доходів і спрямувати їх у сферу бюджетного споживання, а й для забезпечення відносного балансу між приватними, корпоративними та загальними національними інтересами. Податки, по суті, призначені для забезпечення оптимального співвідношення між суспільними та приватними інтересами, бути в якості буфера при їх зіткненнях [9, с. 41].

На сучасному етапі розвитку фінансово-правової науки, питання відносно становлення та науково-теоретичного обґрунтування інституту публічного договору в сфері фінансово-правової науки є досить дискусійним, адже представленим правочинам властивий міжгалузевий та міжінституційний характер. В контексті державно-правових реформ доцільно, щоб пріоритет прав і свобод людини і громадянина у державно-суспільному житті та реформуванні відігравав ключову роль й у контексті здійснення державно-фінансової

політики, де найбільшою цінністю мають постати права і свободи людини і громадянина, забезпечення принципу недопущення незаконного втручання у діяльність підприємств, установ та організацій з боку владних державних органів.

Зокрема, фінансова політика держави, по суті, може бути правовою та неправовою. Згідно з позицією автора, все залежить від характеру соціальних цінностей, на яких базується діюче законодавство. У випадку, коли законодавство ґрунтується на гармонійному синтезі публічних й приватних інтересів, врахуванні прав і свобод людини і громадянина, відповідальності державної влади за схвалені рішення, то і виникаюча юридична діяльність буде дотримуватись основних принципів права, ідеалів свободи та рівності. Якщо нормативні акти фіксують тільки корисливі інтереси держави та муніципальних утворень в умовах повної відсутності дійсного механізму відповідальності з боку влади, то реалізація юридичних норм означитиме на практиці реальне свавільство [10, с. 257; 11, с. 2094].

Відтак, в тих випадках, коли потреби тих чи інших учасників фінансово-правових відносин набувають юридичного оформлення у процесі їх реалізації у вигляді прав та законних інтересів, які гарантовані на законодавчому рівні, то за відсутності належного інструментарію для їх дотримання та виконання фінансово-правовими нормами, існування цілісності механізму буде неможливим взагалі. Як наслідок, такий стан речей досить яскраво простежується у питаннях визначення ефективності дотримання прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів у публічно-управлінських відносинах пов'язаних із обігом та використанням публічних коштів, саме через їх політичне забарвлення. Аналізуючи захист прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин в сфері оподаткування, на сьогодні є необхідним системний підхід захисту прав і законних інтересів вказаних суб'єктів, оскільки функціонування будь-якої держави, як і суспільства, підпорядковується відповідним началам – основам. В рамках податкового права слід виділяти принципи захисту прав і законних інтересів в області оподаткування, як публічних утворень, так і податковозобов'язаних суб'єктів [12, с. 5].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що складність визначення сутності поняття «механізм реалізації фінансово-правових норм» пов'язано із тим, що на загальнонауковому рівні відсутній єдиний підхід чи усталений постулат відносно однакового розуміння більш загальної категорії та поняття – «механізму» у контексті реалізації правових норм, що безумовно, негативно впливає на процес становлення та однакового розуміння проблематики пов'язаної із предметом даного дослідження. Натомість, вживання того чи іншого терміну повинно бути виправданим та актуальним, оскільки наявність численних термінологічних конструкцій та дефініцій, які не мають жодного теоретико-прикладного значення лише пригальмовують процес розвитку науки та постають передумовою для правових колізій.

Список використаних джерел:

1. Лазарев В. В. Особенности реализации правовых предписаний. *Советское государство и право*. 1972. № 2. С. 20–24.
2. Явич Л. С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1976. 298 с.
3. Крохина Ю.А. Современные вопросы предмета финансового права. *Финансовое право*. № 1(19). 2012. С. 4–9.
4. Чуева А. С., Мохова Т. А. К вопросу о системе финансово-правового регулирования. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2018. № 3. С. 125–128. DOI: 10.23672/SAE.2018.3.12202
5. Селюков Д. А. Финансово-правовые механизмы государственного управления. Киев, 2010. 159 с.
6. Ашмарина Е. М. К вопросу об объеме финансово-правового регулирования. *Вестник ун-та имени О.Е. Кутафина*. 2014. С. 80–84.
7. Лукашев А. А. К проблеме комплексности в финансово-правовом регулировании. *Наукові праці НУ ЮАВ*. 2012. С. 87–98.
8. Советское финансовое право : учебник. Воронова Л. К., Горбунова О. Н., Давыдова А. А. и др. Москва : Юрид.лит-ра, 1987. 464 с.
9. Пилипенко А. А. Финансовое право : учеб. пособие. Минск : Книжный дом, 2007. 155 с.
10. Россіхіна Г. В. Застосування фінансово-правових норм: монографія. Харків : Цифрова друкарня. 2013. № 1. 400 с.
11. Rossikhina H. V., Rossikhin V. V., Varabash T. O., Shcherba V. M., Sydorenko O. O. Theoretical and Legal and Economic Characteristics of Novellization of Taxation in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. 10(7). P. 2091–2096.
12. Надобко С. В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 223–228.